

NİZAMİ GƏNCƏVİ YARADICILIĞINDA İSKƏNDƏR- ZÜLQƏRNEYN OBRAZI

Nigar XANƏLİYEVƏ

BDU-nun Filologiya fakültəsinin I kurs tələbəsi

Açar söz: Nizami Gəncəvi, Zülqərneyn, Makedoniyalı İskəndər, Oğuz Xaqan

Ey Tanrı, dünyaya sənsən padşah,
Biz kiçik bəndəyik, sən böyük Allah.
Tək sənə sığınır hər yüksək, alçaq,
Hər varlıq yoxluqdur, sən varsan ancaq.

Nizami Gəncəvi

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 5 yanvar 2021-ci ildə imzaladığı sərəncama əsasən, 2021-ci il “Nizami Gəncəvi İli” elan edilmişdir. Nizami Gəncəvinin əsərlərinin tətqiq edilməsi və araşdırılması daima aktual məsələlərdən olub. Bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirilsə də, elm üçün hələ də mübahisəli mövzular həmişəki aktuallığını saxlamaqdadır. Bunlardan biri də dahi Nizaminin “İskəndərnamə” poeməsindəki Makedoniyalı İskəndər-Zülqərneyn obrazıdır.

"Zülqərneyn" adı ərəbcədir (القرنين ذو) və ərəbcə "Zül-qarnəyn" kimi oxunmaqdadır. Mənası "İki buynuz sahibi" deməkdir. Bəziləri bu adı belə yozurlar ki, Zülqərneynə o ləqəb ona görə verilmişdir ki, onun dəbilqəsində iki buynuz var idi. Digərləri isə belə izah edirlər ki, Zülqərneynin dövləti Şərqi və Qərbi əhatə etmişdir. Başqa bir ərəbcə lüğətdə yazılır ki, “Qərn” sözünün iki mənası var: uzun dövr və heyvan buynuzu. “Qərneyn” dedikdə şərq və qərb nəzərdə tutla bilər. Çünki ərəblər şərq və qərbi günəşin iki buynuzu saymışlar. Ola bilsin ki, Zül-Qərneyn bütün şərq və qərbə hakim olduğundan belə adlandırılmışdır. Quranın nazil olunmasından əvvəl köhnə dünyada krallar və imperatorlar ilahi gücə malik olduqlarını göstərmək üçün “buynuzlu tac” taxarmışlar. Mesopotamiyanın Səma tanrısı olan An(Anum) buynuzlu başlığı ilə idarəçilik və hökmdarlıq düşüncəsinin təcəssümü kimi təsvir edilirdi. Qurani-Kərimdə Zülqərneyn adlandırılan, Məğribi(qərbi) və Məşriqi(şərqi) fəth etmiş bu sərkərdənin kimliyi barədə uzun illərdə müxtəlif mülahizələr söylənilmişdir. Bəzi rəvayət və dastanlardan bir çox qədim ərəb hökmdarlarının Zülqərneyn ləqəbini daşması məlumdur. İran alimi Sədrəddin Bələği hind alimi Əbu Kəlam Azadın araşdırmalara əsaslanaraq Quranda adı çəkilən Zülqərneynin İran hökmdarı, e.ə. 559-cu ildə hakimiyyətə gəlmiş, həxamənişlər nəslindən olan Kureş (Kir) olduğunu göstərir. S.Bələği öz fikrini əsaslandırmağa çalışarkən belə bir mülahizəni əsas götürür ki, Mədinə yəhudiləri Məhəmməd peyğəmbərə Zülqərneynin kim olması barədə sual vermiş, bundan sonra Zülqərneynlə bağlı ayələr (Kəhf surəsi.83-98) nazil olmuşdur. Bələğinin fikrincə, Təvratda Danyalın yuxusunda nəzərdə tutulan ikibuynuzlu qoç da məhz Kirdir. Çünki XIX əsrdə arxeoloji qazıntılar zamanı İstəxr yaxınlığındakı Mürəcab çayında Kirin başında iki qoç buynuzu olan heykəli tapılmışdır. Sədrəddin Bələği bu fikrini isbat etməyə çalışarkən Şərqi Əbu Əli ibn Sina kimi filosofu, eləcə də məşhur təfsirçi “Məfatihul-qeyb” (“Qeybin açarları”) adlı Quran təfsirinin müəllifi Fəxrəddin Razi ilə mübahisəyə girir, onların Qurandakı Zülqərneynin Makedoniyalı İskəndər olması ilə bağlı fikirlərinin yanlış olduğunu bildirirdi. Lakin fars aliminin bu qənaəti bir çox cəhətlərdən özünü doğrultmur. Məsələn, Kirin heykəlində qoşa buynuzların olması əsassız mülahizələrdən biridir. Çünki buynuz güc, qüvvət rəmzi kimi qəbul olunduğundan bir çox hökmdarlar buynuzlu təsvir olunmuşlar. Çox zaman Makedoniyalı İskəndər də Misir Allahı sayılan qoşabuynuzlu öküz- Amonla eyniləşdirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Şərqi ibn əl-Əsir, ibn Cərir ət-Təbəri, Sələbi, Qazi Beyzavi kimi dahiləri də Zülqərneynin Makedoniyalı İskəndər olmasını söyləmişlər. (3.70)

Bir çox mənbələrdə İsgəndərin İran şahı Daranın oğlu olması söylənilir, hətta onun adını da fars mənşəyi ilə bağlamağa cəhdlər edilir. Bu barədə Təbəri tarixində oxuyuruq: “Bəzi elm əhli qədim adamların xəbərlərinə istinadən iddia edirlər ki, İsgəndər Dara əl-Əsğarla (Kiçik Dara-III Dara nəzərdə tutulur) müharibə edən şəxsdir. O, Kiçik Daranın qardaşıdır. Kiçik Dara atası Böyük Dara (Bəhmən oğlu Dara nəzərdə tutulur) İskəndərin anası ilə evlənibmiş. Bu, qədim rum şahının qızı olub və adı Hələy imiş. Dara bu qadıncan çox üfunətli tər iyi gəldiyini gördükdə, öz adamlarına bu iyi yox etmək barədə göstəriş verir. Mərifət əhli qadına əlac etmək üçün Səndər adlı ağacdən istifadə edir. Bu ağacı doğrayıb qaynadır, qadını onun suyunda çimildirirlər. Bunun sayəsində həmin qoxu xeyli azalsa da, tamamilə yox olmur. Dara dözə bilməyib iyrendiyi bu qadını atası evinə yollayır. Bu vaxt Hələy artıq hamilə idi. O, bir oğlan uşağı dünyaya gətirir, adını öz adına və pis qoxunu dəf etmək üçün suyunda yuyunduğu ağacın adına uyğun Hələysəndərus qoyur. O, İsgəndərusun əslidir.”

İskəndərin şahənşahlarla qohumluğuna Şərq ədəbiyyatında da xüsusi diqqət yetirilir. Füzuli poeziyasında İskəndərələ Daranın adı yanaşı çəkilir. Onların hər ikisi qüdrət, əzəmət, ucalıq mücəssəməsidirlər. Şair dövrünün hakimlərini mədh edərkən onları məhz İskəndərə, Daraya bənzədir. Bununla yanaşı “Leyli və Məcnun”un “Padişahı-islam tərifi” hissəsində Füzuli “İskəndər səddi” ilə bağlı mövzuya toxunur. Burada diqqəti cəlb edən əsas cəhətlərdən biri şairin həmin səddin bir tərəfində Yəcuc, o biri yanında isə insan olmasını söyləməsidir. Demək, şair bir məxluqat kimi Yəcuc Məcucu insan hesab etmir və yazır:

Əsası hökmdar, mənidə bir səddi İskəndər kim,
Onun Yəcucdur bir yanivü, bir yanı insandır. (3.173)

Füzuli mükəmməl bir təzadla Əhməd bəyə yazdığı məktubda İskəndərin rəvayəti ilə bağlı belə bir beyt işlədir:

Həm səvadi-nurbaxşi zülməti-abi-həyat,
Həm bəyazi-rövşəni Ayineyi-İskəndəri. (3.173)

Burada Füzuli Əhməd bəydən aldığı namənin nur saçan qarasını, yəni yazısını abi-həyatın yerləşdiyi zülmət diyarına, işıqlı ağılığını isə İskəndər güzgüsünə bənzədir. Nizaminin “Şərəfnamə”sində İskəndərin dəmirdən güzgü hazırlatmasından söhbət gedir:

Keçmişdə güzgüdə yox idi əsər,
Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
Başlanınca güzgü qayıрмаq işi
Qalıba tökdülər qızıl, gümüşü.
Nə əməl etdilər vermədi səmər,
Onda üzlerini düz görmədilər.
Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
Hər biri göstərdi başqa mənzerə.
Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
Gövhər üzərində naxış yaratdı.
... İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
Bir əzəmət aldı gövhərdən gövhər.
Güzgüdə görüncə qeysər özünü
Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü. (1.112-114)

Qurani-Kərimdə adı çəkilən Zülqərneyn kimdir? Nəyə görə onun Makedoniyalı İskəndər olduğunu deyirlər? Əl-Kəhf surəsinin 83-98-ci ayələrində adı çəkilən şəxsdir. Bəzi mənbələrdə onun peyğəmbər, övlidi, Tanrı tərəfindən seçilmiş şəxs olduğu yazılır. Əl-Kəhf surəsinin ayələrində verilir:

(Ya Rəsulum!) Səndən Zülqərneyn barəsində soruşurlar. De “Onun barəsində sizə bir hekayət (bəzi xəbər) söyləyəcəyəm!” Biz onu yer üzərində möhkəmləndirib qüvvətləndirdik və hər şey verdik (hər şeyin yolunu ona öyrətdik). O, (məğribə çatmaq üçün) yola çıxdı. (Tövbə qapısı məğribdə olduğuna görə səfərini oradan başladı). Nəhayət, günəşin batdığı yerə gəlib çatdıqda onu qara palçıqlı bir çeşmədə (lehməli bir suda) batan gördü. O, çeşmənin yanında (Allahı tanımayan, kafir) bir tayfa da gördü. Biz ona belə buyurduq: “Ya Zülqərneyn! Sən onlara (imana gəlməsələr) əzab da verə bilərsən, (haqq yola dəvət edib) onlarla yaxşı rəftar da edə bilərsən!” O (İsgəndər) belə cavab verdi: “Zülm (küfr) edənə əzab verəcəyik. Sonra o, Rəbbinin hüzuruna qaytarılacaq. (Rəbbi də) ona (Cəhənnəmdə) görünməmiş bir əzab verəcəkdir! İman gətirib yaxşı iş görənləri isə ən gözəl mükafat (Cənnət) gözləyir. Biz ona asan bir şey əmr edəcəyik!” (Onu Allaha yaxınlaşdırmaq üçün bacardığımız hər şeyi- oruc, namaz, zəkat, cihad və.s. öyrədəcək, gücü çatmayan bir işi isə görməyə vadar etməyəcəyik). Sonra o, başqa bir yola (məşriqə) tərəf üz tutub getdi. Nəhayət, günəşin çıxdığı yerə çatdıqda onu bir qövm üzərində doğan gördü ki, onlardan ötrü ona (günəşə) qarşı heç bir sipər yaratmamışdıq. (Yalnız günəşin özü onlar üçün sipər idi). (Zülqərneynin qüdrət və səltənəti, səyahəti) belə idi. Biz hələ onun yanında daha nələr olduğunu da bilirik. (Zülqərneynin qüdrətini, nə qədər əsgərlə səfərə çıxdığını Allahdan başqa heç kəs dəqiq bilməz). Daha sonra o (Zülqərneyn) başqa bir yola (cənubdan şimala) üz tutub getdi. Nəhayət, (sədd salmış olduğu Azərbaycandakı, yaxud Türküstanda Yə’cud-Mə’cuc tayfaları yaşayan ərazidəki) iki dağ arasına gəlib çatdıqda onların ön tərəfindən az qala söz anlamayan (yaxud danışqları çox çətin başa düşülən) bir tayfa gördü. Onlar (tərcüməçi vasitəsilə) dedilər: “Ey Zülqərneyn! Yəcuc-Məcuc (tayfaları) bu ərazidə fitnə-fəsad törədirlər. Bizimlə onlar arasında bir sədd çəkmək üçün sənə müəyyən məbləğ (yaxud xərac) versək olarmı?” O (Zülqərneyn) dedi: “Rəbbimin mənə verdiyi (qüdrət və sərvət sizin mənə verəcəyiniz məbləğdən) yaxşıdır. Gəlin öz qüvvənlə (bənna, fəhlə, dülgər və.s.) mənə kömək edin, mən də sizinlə onlar arasında möhkəm bir sədd düzəldim! Mənə dəmir parçaları gətirin!” (Onlar gətirdilər). O (Zülqərneyn) iki dağın arasını (dəmir parçaları ilə doldurub) bərabərləşdirən kimi: “(Körükləri) üfürün!”- dedi. (Onlar körükləri üfürdülər). (Zülqərneyn dəmiri) od halına salınca: “Mənə ərimiz mis gətirin, onun üstünə tökün!” dedi. (Dəmir və mis bir-birinə qarışdı, ərimiş mis divarın dəliklərini doldurdu və beləliklə, möhkəm bir sədd əmələ gəldi). (Yəcuc-Məcuc tayfaları) artıq nə (səddi) aşdı, nə də onu dəlib keçə bildilər. O (Zülqərneyn) dedi: “Bu (sədd) Rəbbimdən bəxş edilən bir mərhəmətdir. Rəbbimin təyin etdiyi vaxt (qiyamətə yaxın Yəcuc-Məcuc tayfalarının dünyanı bürüyəcəyi zaman) gəldikdə isə (Allah) onu yerlə yeksan (dümdüz) edəcəkdir. Rəbbimin vədi haqdır!” (Allahın buyurduğu hər bir şey, o cümlədən İskəndərin səddinin dağılması, Yəcuc-Məcuc tayfalarının yer üzünün hər tərəfinə səpələnməsi, orada fitnə-fəsad törətməsi, nəhayət bir cür həşərat tərəfindən məhv edilməsi mütləq baş verəcəkdir). (4)

İmam Bağır (ə) buyurur: “Zülqərneyn peyğəmbər olmamışdır. Amma bu saleh şəxsi Allah sevdi. O öz qövmünü təqvaya çağırırdı. Bir dəfə başından zərbə alan Zülqərneyn müəyyən müddət gözə dəymir. Sonradan qayıdıb yenidən xalqı təqvaya dəvət edir. Bu dəfə ikinci zərbəni alır.” Bu məqamda İmam buyurur: “Sizin aranızda da xüsusiyyətlərə malik şəxs var.” Ola bilsin ki, bu şəxs həmin iki zərbəyə xatir Zülqərneyn tanınmışdır. (6;7)

Şeyx Tusi “Təfsir-nümunə” əsərində bəzi əsaslarla Zülqərneyn əslində Kuroş olduğu bildirilir. Əsər müəllifləri yunan tarixçilərinin bəzi məlumatlarına, Tövrətin müəyyən bəyanatlarına və Kuroşun miladi XIX əsrdə tapılmış iki buyuzlu mücəssiməsinə əsaslanırlar. Amma mərhum Şuərani “Əbul-Futuh” təfsirinin haşiyəsində bildirir ki, Zülqərneyn 13 yaşından Ərəstunun şagirdi olmuş Makedoniyalı İskəndərdir. Amma “Əl-mizan” təfsirində də Kuroş ehtimalına üstünlük verilir.

Həzrət Əlinin (ə) Bəlxli gəncə öyrətdiyi duada (“Məşlul” duası) oxuyuruq: “Ey Zülqərneyni sitəmkar padşahlara qalib edən Allah!” Həzrətdən nəql olunmuş bir hadisədə onun dilindən bildirilir ki, Zülqərneyndə padşahlıq və peyğəmbərlik nişanəsi vardı, haqqı batıldan seçəcək həddə hər şeydən xəbərdardı, Allah şəhərləri və qəlbləri ona təslim etmişdir. (6)

Yəcuc və Məcuc kimdir ya da nədir?

Lügətdə ərəbcə olmayan iki ad olaraq qeyd olunur. Ümumi olaraq din dilində “yer üzərində fitnə və pislilik yayan tayfa” mənasında işlənir. Onlar həmçinin, Gog və Magog olaraq da adlandırılırlar. Göründüyü kimi, Qurani-Kərimdə də Zülqərneyn İskəndər, sədd isə İskəndər səddi adlandırılmışdır. İskəndər səddinin harada yerləşməsi barədə də müxtəlif fikirlər mövcuddur. Təbəri bu səddin Azərbaycanla Ermənistandakı dağlar arasında çəkildiyini göstərir.

Bəs dahi Nizami bu mövzuya necə yanaşmışdır? O, İskəndəri necə təsvir etmişdir?

Nizami Gəncəvi bu mövzuya öz mövqeyindən yanaşmışdır. Məsələn, İskəndərin buynuzu var rəvayətini o özünəməxsus şəkildə ifadə etmişdir. Əlbəttə ki, özündən əvvəl də bu məsələyə necə yanaşılması ilə bağlı araşdırmalar edən Nizami Gəncəvi yazırdı:

Dünya filosofu Əbu Məşər də.
“Üluf” adı ilə məşhur bir əsərdə.
Yazırdı: “İskəndər öldüyü zaman,
Bu böyük zərərdən çox qəmgin olan.
Yunanlılar onu çox sevdiklərindən
Çəkдилər kağıza şəklini həməən.
Onun surətini rəsm edən rəssam,
Şəkli layiqincə eyləyib tamam,
Çəkibmiş yanında o iki heykəl.
Sağında bir gözəl, solda bir gözəl;
Hər başda o iki buynuz rəsm etmiş,
Zərli və lacivərd rənglə bəzətmiş... (2.41-42)

Deməli, Nizamidən əvvəl Əbu Məşərin təsvirinə görə “İskəndərin buynuzu” söhbətinin yaranması həmin rəssamın çəkdiyi şəkillə bağlı bir əfsanənin yaranmasına səbəb olub. Əslində İskəndərə rəğbət bəsləyib onu rəsimdə İlahinin müqəddəsliyinə bağlayan Rum rəssamının bu şəkli sonralar düzgün başa düşülməyib, ərəblər tərəfindən başqa cür yozulub. Yəni, İskəndərin ətrafında əyləşən gözəllərin başında təsvir edilən buynuz dini əsatirlərlə bağlı olsa da, o, sonralar İskəndərin öz adına çıxılıb, əbədi söylənəcək bir əfsanənin təməlinə dönüb.

Ərəblər bu şəkli seyr eyləyərkən,
Qarışıq salmışlar onları səhvən.
İsgəndər bilmişlər o gündən bəri,
Buynuzlu çəkilməmiş o mələkləri.
Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
“Zülqərneyn” ləğəbi almış İskəndər. (2.42)

Burada iki məsələni xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Əvvəla, məlumdur ki, dillərdə həmişə “İskəndərin buynuzu var” əfsanəsi söylənilib. Amma dəyərli söz ustadı Nizami onu bir bilicinin dilindən eşitmək adı ilə buynuz kimi yox, qulaq kimi təsvir edir. İlk baxışda oxucuya və dinləyiciyə adı görünən bu dəyişmənin məzmunu səbəbsiz deyil. Əgər İsgəndərin buynuzu olmuşdusa, onu öz başqıraxanından başqa kimsənin görə bilməməsi, bu söylənən əfsanə olsa belə, onu tamamilə qeyri-inandırıcılığa gətirib çıxarır. Lakin Nizami diqqəti burada özünü göstərib. Şair onu buynuz kimi yox, uzun, qeyri-adi qulaq kimi təsvir edib ki, onun da qeyrilərindən gizlənməsi mümkün bir iş sayıla bilərdi.

Başqa bir bilici deyir ki, onun
Qulaqları varmış həddindən uzun.
Dürdən taca bənzər qınları varmış,
İki qulağına o, qın taxarmış.
Onları xəzinə kimi güdərək,
Möhkəm gizlədərmiş bir xəzinətək (2.42)

İkinci təsvirin özünəməxsusluğu İskəndrin başqırخانının birincisi yox, ikincisi tərəfindən bu sirrin açılmasıdır. Nizami isə “İskəndər və çoban” hekayətində onu ikinci başqırخان qulun adı ilə bağlayır. Qulun bu sirri quyuya söyləməsi və söylədiklərinin çalınan tütəkdə səslənməsi nəticəsində bütün xalq sirri bilmişdir. İlk əvvəl bu, adama qərribə görünə bilər. Əslində isə çox dərin mənası var. Lap qədim zamanlardan bəri insanlar arasında sirr saxlamaq söhbəti son dərəcə mürəkkəb bir amil olub. Babalarımızın “Dostunun da bir dostu var”, “Sirrini hər yetənə vermə”, “Sirr saxlamaq hər igidin işi deyil” kimi müdrik misalları xəyaldan keçdikcə dahi sənətkarın həmin məsələnin təsvirinə bir daha diqqətlə yanaşdı onu daha inandırıcı təsvir baxımına çevirməsi bizə aydın olur.

Başın qırخان bir qulundan qeyri,
Kimsənin bu sirdən yoxmuş xəbəri.
Ancaq ki, həmin qul öldüyü zaman,
İsgəndər tapdı bir özgə başqırخان.
Şahın hüsurunda təzim edərək,
Başladı saçını açmağa dəllək.
Xəlvətdə saçını açıb qurtaracaq,
Şah ona yavaşdan dedi: -Bura bax,
Bilsəm, qulaqların sirrini əgər,
Eşidib dünyada səndən bir nəfər,
Bir qulaq burması gəlləm sənə mən,
Ki bir də özgəyə bir sirr verməzsən!
Dəllək padşahın əmrini tutdu,
O gündən nitqini belə unutdu.
Bu sözü kimsəyə əsla açmadan
Saxladı küfr tək könlündə pünhan.
Bu sirrin dərdindən saraldı ancaq,
Çox böyük bir dərd sirr saxlamaq.
Bir gün bərk darıxdı, çölə üz qoydu,
Gördü ki, çöldə var dərin bir quyu.
Dərdini quyuya eylədi izhar:

“İskəndərin uzun qulaqları var!” (2.42-43)

Göründüyü kimi, şahın birinci qulu ona sadıq olmaqla yanaşı, həm də daha dəyanətli və dözümlü olub. İkinci qul isə dözə bilməyib sirri quyuya söyləyir. Əvvəl-əvvəl adama elə gəlir ki, o da sirri kimsəyə açmayıb, kimsəsiz quyuya danışdı. Amma burada ataların daha bir misalı yada düşür: “Yerin də qulağı var”. Və doğrudan da hadisələrin sonrakı təsvirindən sonra belə bir təsəvvür yaranır ki, bu misal da elə həmin gündən yaranıb, xalqın hikmət kitabında özünə yer edib.

Bir gün o səhraya çıxdı padişah,
Uzaqda bir çoban gördü nagah,
Çobanın çaldığı neyi eşitdi,
Çölləri üstünə qalxmış zənn etdi.
Çünki neyin səsi deyirdi aşkar:
"İskəndərin uzun qulaqları var!.."
O, neyin səmindən od tutub yandı,
Muma döndərərdi hirs poladı.
Toxtayıb yerində durdu bir qədər.

Sonra səsə sarı getdi İskəndər.
Çağırır çobanı soruşdu ondan,
Tütəyin sirrini danışdı çoban:
"Gördüm ki, bitib bu qamış quyuda,
Şəkər qamışıtək, şirin bir suda.
Mən kəsib doğradım öz əlim ilə,
Kəsilməsəydi o, gəlməzdi dilə.
Cansızdır, onunla qızır bədənim.
Dilsizdir, ancaq ki, dilimdir mənim..."(2.43-44)

Bundan sonra heyrətdə qalan İsgəndər məsələnin düzlüyünü yoxlamaq üçün həmin quyudan yenə də qamış kəsdirib gətirdi. Yenə də ondan tütək düzəldirəndə ona nəfəs dəyən kimi həmin sirri faş edən

sözlər yenə təkrar olunur. Böyük şair bundan sonra təsvirin nəticə baxımını tamamlayanda onun səmtini bəşəri ideya nöqtəyi-nəzərinə döndərir. Bir şahın və onun qulunun simasında sirr saxlamaq müqabilinin nə demək olduğunu duyub düşündükcə fikrin fərdi axını sonsuzluğa dönüb bəşəri baxışda sərfi-nəzər edilir. Dünya neçə zamanlar yola salıb, neçə padşahlar ədalətli və ədalətsiz tarixin kitablarını yazdırıb, neçə sarayların möhtəşəmliyi xarabalıqlara çevrilib. Lakin zaman keçdikcə qərinələrin kölgəsində gizlənib qalan sirlər yer altından buxar kimi qalxıb ellərin nəzərində açılıb.

Təzə tütəyə də dəyəndə nəfəs,	Dəlləyi qılıncdan elədi azad.
Şahın qulağına gəldi həmin səs.	Üzünü örtməsin qönçə, nahaqdır,
Bildi ki, heç sirri saxlamaz nihan,	Gec-tez ləl yanağı açılacaqdır.
Hamının sirrini açar bu cahan!	Qara daş içində gizlənən buxar
Allahı xeyr ilə eyləyərek yad	Axır ki, olacaq bir gün aşikar. (1.45)

Nizaminin təsvir etdiyi makedoniyalı İskəndər Qurani-Kərimdəki Zülqərneyndirmi? Gəlin,nəzər yetirək. Dahi söz ustadı yazır:

Onlar İskəndəri pak sifət görcək,
Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək. (2.176)

“İqbalnamə”nin İsgəndərin Şimala çatması və Yəcuc səddini bağlaması hissəsində (s.173) şairin İsgəndər-Zülqərneyn mövzusunda baxışı aydın şəkildə görülür. Belə ki, şair Makedoniyalı İskəndəri Zülqərneyn kimi (Tanrı tərəfindən seçilmiş şəxs kimi) təsvir etmişdir. Nizami Gəncəvinin makedoniyalı İskəndərlə bağlı mövzuya müraciət etməsi təsadüfi deyildi. Yaxın və Orta Şərqdə böyük şöhrət qazanmış bu tarixi şəxsiyyət şairə hökmdar və xalq, ictimai ədalət, dövlətin idarə olunması, dünyanın dərk edilməsi kimi mühüm məsələlər haqqında görüşlərini ifadə etməyə imkan verirdi. Həmçinin, Qurani-Kərimdə də Zülqərneyn ədaləti və bərabərliyi təmin edən şəxs kimi təsvir olunmuşdur. Nizami də İskəndəri məhz belə biri kimi göstərmişdir. Ümumilikdə, “İskəndərnamə” Nizaminin öz ictimai-siyasi, fəlsəfi-etik düşüncələrinə yekun vurduğu şah əsərlərindəndir.

Mənim fikrimə gəldikdə isə,məncə, Zülqərneyn (İskəndər) qədim türklərdən olmuşdur. Belə ki, qədim türklərin əsas dini Tanrıçılıq olmuş və onlar vahid Allaha inanmışlar.Hətta, Osmanlı imperiyasının mövcudluğu dövründə “Dəlilər” adlı bir döyüşçü tayfası mövcud idi. Onlar döyüşə də öz əcdadları-qədim türklər kimi gedirdilər. Zənnimcə,bu tayfa lap qədimdən mövcud olmuşdur. Və onlardan biri Tanrı tərəfindən seçilmiş bəndə- Zülqərneyn idi. Çünki Nizami Gəncəvinin təsvir etdiyi makedoniyalı İskəndər belə keçmiş türklərə bənzədilmişdir. Həmçinin, Makedoniyalı İskəndərin bütprəst olması da elm aləminə məlumdur.

“Əlinə yay alsan nişançı türklər, Atdığı hər oxla bir ordu yenər. Zorba türk borusu etdikcə şiddət, Türklərin qoluna gəlirdi qüvvət”.	“Deyirlər qoşa hörüyü varmış, Onu daim kürəyinə atarmış.”
--	--

Tarixçi-filoloq Dəniz Karakurt yazır ki, “türklərin qədim rəvayətlərinə görə dünyanın bir ucunda Ağ dəniz, bir ucunda göy dəniz, ortasında da odlu-atəş dəniz vardır”. Dəniz Karakurtun yada saldığı kimi saldı (rəvayət) yox, türklərin qədim “Oğuz-Zülqədər” dastanında adları çəkilir. Dastanın Borçalı çeşidində həmin dənizlərin adlarını Oğuz xanın qoyduğu deyilir. Ağ dəniz – Türkiyə sınırında, Yanar dəniz (Odlu dəniz) – Xəzər dənizi Azərbaycan sınırında. Qara dəniz Gürcüstan sınırında, Göy dəniz Çin dənizi. Qırmızı dəniz fars körfəzidir, Qaf dağı – Qafqazdır, Tanrı dağı və Altay dağı Orta Asiyadadır. Dastanda adı çəkilən xalqlar bu gün də yaşayırlar və hamısı da türkcə danışırlar. Belə bir canlı olayların tanığını necə göy planetlərində axtarmaq olar.

Mahmud Qaşqarlı və Mövlanə Rumi əsərlərində Oğuz dastanının hekayələrindən parçalar verirlər. Ama Oğuz adı ilə yox, olayları Zülqərneyn adı ilə verirlər. M.Qaşqarlı və M.Rumi Zülqərneynin Oğuz xan olduğunu bilirlərmiş. Ona görə də Oğuz olaylarını Zülqərneyn adı ilə vermişlər. (8.98)

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1.Nizami Gəncəvi “Şərəfnamə”
- 2.Nizami Gəncəvi “İqbalnamə”
- 3.Aidə Qasımova “Azərbaycan ədəbiyyatı və Quran qissələri”
- 4.Qurani-Kərim “Əl-Kəhf surəsi”(83-98)
- 5.Teymur Kərimli “Nizami və Tarix”
- 6.Möhsün Qəraəti “Təfsire-Nurus-Səqəleyn”
- 7.Şeyx Səduq “Kəmalud-dini-Səduq”
- 8.Dəniz Karakurt “Türk söyləncə sözlüyü”